

Sygn. akt V ACa 1016/15

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 28 września 2016 r.

Sąd Apelacyjny w Katowicach V Wydział Cywilny

w składzie:

Przewodniczący :	SSA Barbara Kurzeja (spr.)
Sędziowie :	SA Olga Gornowicz-Owczarek SO del. Arkadiusz Przybyło
Protokolant :	Anna Fic

po rozpoznaniu w dniu 14 września 2016 r. w Katowicach

na rozprawie

sprawy z powództwa (...) Spółki Akcyjnej w W.

przeciwko L. B.

o uchylenie obowiązku rentowego

oraz z powództwa wzajemnego L. B.

przeciwko (...) Spółce Akcyjnej w W.

o zapłatę, ochronę dóbr osobistych i ukształtowanie prawa

na skutek apelacji pozwanego-powoda wzajemnego

od wyroku Sądu Okręgowego w Gliwicach

z dnia 9 listopada 2015 r., sygn. akt I C 207/15

1. zmienia zaskarżony wyrok w punkcie 1 w ten sposób, że powództwo główne oddala;
2. oddala apelację w części oddalającej powództwo wzajemne (punkt 2);
3. nakazuje pobrać od (...)Spółki Akcyjnej w W. na rzecz Skarbu Państwa (Sądu Okręgowego w Gliwicach) kwotę 3.773 (trzy tysiące siedemset siedemdziesiąt trzy) złote tytułem nieuiszczonej przez pozwanego opłaty od apelacji;
4. nie obciąża pozwanego wzajemnego kosztami postępowania apelacyjnego.

SSO del. Arkadiusz Przybyło	SSA Barbara Kurzeja	SSA Olga Gornowicz-Owczarek
-----------------------------	---------------------	-----------------------------

Sygn. akt *VACa 1016/15*

UZASADNIENIE

Strona powodowa domagała się uchylenia - z dniem 1 czerwca 2015 roku - obowiązku rentowego nałożonego na nią prawomocnymi wyrokami, na podstawie których od niej, jako zakładu ubezpieczeń zobowiązanego do świadczenia na podstawie umowy ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej, została zasądzona, a następnie podwyższona renta pieniężna na rzecz pozwanego jako osoby poszkodowanej. Opierając powództwo na podstawie z art. 907 § 2 k.c. wskazała, że po wydaniu wyroków spełniła na rzecz pozwanego świadczenie, które wyczerpało w całości sumę gwarancyjną określoną w umowie ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej zawartej ze sprawcą wypadku komunikacyjnego, któremu w dniu 3 kwietnia 1995 roku uległ powód i w wyniku którego doznał obrażeń ciała skutkujących niezdolnością do pracy stanowiącej przesłankę zasądzenia na jego rzecz renty uzupełniającej.

Wskazała, że na podstawie umowy ubezpieczenia potwierdzonej polisą nr (...) ubezpieczała w okresie od 1 stycznia 1995 roku do 31 grudnia 1995 roku odpowiedzialność cywilną (...) Związku (...) jako posiadacza pojazdu o nr rej. (...), w związku z ruchem którego pozwany został poszkodowany. Umowa ubezpieczenia została zawarta w dniu 15 grudnia 1994 roku i zgodnie z § 10 ust 4. obowiązującego wówczas rozporządzenia z dnia z dnia 9 grudnia 1992 r. w sprawie ogólnych warunków obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów (Dz. U. nr 96, poz. 475) ustalona w umowie suma gwarancyjna nie mogła być niższa niż 11,5 mld zł (sprzed denominacji), a więc 1.150.000 zł, po denominacji w odniesieniu do jednego zdarzenia, którego skutki są objęte ubezpieczeniem, bez względu na liczbę poszkodowanych osób. Powódka wypłaciła na rzecz pozwanego łącznie kwotę 1.169.520,99 zł w związku z czym, po myśli art. 824§1 k.c., wobec wyczerpania się sumy gwarancyjnej wygasła jej odpowiedzialność gwarancyjna i uzasadnione jest żądanie powódki uchylenia obowiązku wypłacania renty na mocy art. 907§2 k.c.

Pozwany domagał się oddalenia powództwa wywodząc, że zarówno wypadek jak zmiana – wyniku zmiany przepisów - wysokości sumy gwarancyjnej na sumę 600.000 Euro miały miejsce po 1 stycznia 1995 roku. Kwota ta przy uwzględnieniu inflacji wynosi ponad 8.300.000 zł co oznacza, że suma gwarancyjna nie została wyczerpana. Wskazał również, że w pełni zasadnym jest podwyższenie limitu sumy gwarancyjnej do kwoty 5.000.000 euro, co jest zgodne z art. 36 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych wypełniającym art. 9 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z dnia 16 września 2009 roku (2009/103/WE).

Jednocześnie pozwany wniósł powództwo wzajemne, w którym domagał się:

- podwyższenia renty wyrównawczej ustalonej w wyroku Sądu Okręgowego w Katowicach z dnia 30 grudnia 2010 roku, sygn. akt II C 327/08, zgodnie ze wskaźnikiem inflacji,

-zasądzenia – poczynając od dnia jego śmierci - na rzecz W. B., jego córki, renty wyrównawczej do czasu ukończenia przez nią nauki,

- modyfikacji - na podstawie art. 357¹ k.c. - stosunku prawnego z umowy ubezpieczenia przez podwyższenie sumy gwarancyjnej do 5.000.000 euro,

-zasądzenia na jego rzecz od (...) kwoty 76.000 zł tytułem zadośćuczynienia w związku z naruszeniem dóbr osobistych polegającym na wystąpieniu z pozwem o uchylenie renty, co jest bezprawnym działaniem zmierzającym do zagarnięcia jedyne go źródła utrzymania umożliwiającego normalną egzystencję jego rodzinie i wykroczeniem przeciwko jego życiu i zdrowiu,

- przeproszenia go na łamach prasy „za wielokrotne i bezzasadne naruszanie jego dóbr osobistych takich jak zdrowie, godność osobista i doprowadzenie do skrajnego ubóstwa”.

(...)wniosło o oddalenie powództwa wzajemnego podnosząc, że: - w dacie zawarcia umowy ubezpieczenia suma gwarancyjna wynosiła 1.150.000 zł, co znalazło odzwierciedlenie w umowie ubezpieczenia,

- wysokość renty nie zależy od poziomu inflacji i wysokość sumy gwarancyjnej nie podlega żadnym zmianom,

- żądanie zasądzenia renty na rzecz córki powoda wzajemnego na wypadek jego śmierci jest bezzasadne, gdyż jest to prawo osobiste i wygasa z chwilą śmierci poszkodowanego,

- wystąpienie z powództwem o uchylenie renty nie jest działaniem bezprawnym i nie mogło w związku z tym naruszyć dóbr osobistych powoda wzajemnego; nadto roszczenie to uległo przedawnieniu.

Wyrokiem z dnia 9 listopada 2015 roku Sąd Okręgowy uchylił - z dniem 1 czerwca 2015 roku - obowiązek wypłacania przez (...) Spółkę Akcyjną w W. na rzecz pozwanego renty zasądzonej wyrokiem Sądu Okręgowego w Katowicach z dnia 30 grudnia 2010 roku, sygn. akt II C 327/08, w miejsce renty zasądzonej wyrokiem Sądu Okręgowego w Katowicach z dnia 17 marca 2004 roku, sygn. akt II C 190/02, zmienionym wyrokiem Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 29 lipca 2005 roku, sygn. akt I ACa 1210/04, oddalił powództwo wzajemne w całości i nie obciążył pozwanego – powoda wzajemnego kosztami procesu.

Wskazał, że podstawę materialnoprawną roszczenia strony powodowej o uchylenie renty stanowi art. 907§ 2 k.c., wedle którego jeżeli obowiązek płacenia renty wynika z ustawy, każda ze stron może w razie zmiany stosunków żądać zmiany wysokości lub czasu trwania renty, chociażby wysokość renty i czas jej trwania były ustalone w orzeczeniu sądowym lub w umowie. Uchylenie lub zmiana wysokości renty zasądzonej lub wypłacanej na podstawie orzeczenia sądowego, bez czasowego ograniczenia, możliwe jest bowiem tylko w sytuacji określonej w art. 907 § 2 k.c., a więc gdy nastąpiła zmiana stosunków. W toku rozpoznawanej sprawy powódka dochodziła uchylenia renty wypłacanej z tytułu ubezpieczenia sprawcy szkody od odpowiedzialności cywilnej opierając swoje roszczenie na wymienionej wyżej podstawie prawnej, a ze ze zgromadzonego w sprawie materiału dowodowego wynikało, że jeszcze przed wniesieniem pozwu głównego doszło do wyczerpania sumy ubezpieczenia, która wynosiła w dacie zawierania umowy ubezpieczenia OC 1.150.000 zł - po denominacji przeprowadzonej ustawą z 7 lipca 1994 r. o denominacji złotego Dz.U. z 1994 r. Nr 84, poz. 386). Spowodowało to wygaśnięcie odpowiedzialności pozwanego za skutki zdarzenia - wypadku komunikacyjnego - z dnia 3 kwietnia 1995 roku.

Powołując się na pogląd Sądu Najwyższego wyrażony w wyroku z dnia 17 października 2012 r., II CSK 646/11 Sąd Okręgowy wskazał, że brak jest możliwości zastosowania w rozpoznawanej sprawie przepisów wprowadzonych - w związku ze zmianą systemu ubezpieczeń - ustawą z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych, która weszła w życie z dniem 1 stycznia 2004 r. W świetle art. 159 ustawy "postępowania dotyczące roszczeń odszkodowawczych wszczęte i niezakończone przed dniem wejścia w życie ustawy toczą się według przepisów dotychczasowych", zaś w odniesieniu do powoda w toku pozostawało postępowanie likwidacyjne, w którym ubezpieczyciel sukcesywnie likwidował powstałą na skutek wypadku szkodę. Pozwala to na gruncie tego przepisu przyjąć, iż pozwanego obejmowała suma gwarancyjna wynikająca z umowy ubezpieczenia, zwłaszcza że odmiennego uregulowania nie wprowadziły również kolejne zmiany ustawy ubezpieczeniowej; nie dają w szczególności podstaw do przyjęcia dopuszczalności inkorporacji sukcesywnie podwyższanych sum gwarancyjnych do umów zawartych przed ich wejściem w życie.

Mając na uwadze powyższe względy Sąd pierwszej instancji uznał, że skoro wyczerpanie sumy gwarancyjnej jeszcze przed wytoczeniem powództwa wzajemnego, czyniło także niemożliwym uwzględnienie powództwa wzajemnego o ukształtowanie stosunku prawnego, odwołujące się do regulacji zawartej w art. 357¹k.c. powództwo główne podlegało uwzględnieniu na podstawie art. 907 § 2 k.c. w zw. z art. 824§ 1 k.c.

Odnosząc się do żądań zgłoszonych przez powoda wzajemnego Sąd Okręgowy wskazał, że podwyższenie renty wyrównawczej ustalonej w wyroku Sądu Okręgowego w Katowicach z dnia 30 grudnia 2010 roku nie jest możliwe skoro zobowiązanie ubezpieczyciela wygasło na skutek wyczerpania sumy gwarancyjnej ustalonej w umowie łączącej go ze sprawcą szkody i nie zachodzą podstawy do uwzględnienia jego powództwa na podstawie art. 444§ 2 k.c. w związku art. 907§ 2 k.c. Nie zasługuje również na uwzględnienie żądanie zasądzenia renty wyrównawczej w przypadku śmierci powoda wzajemnego na rzecz jego córki W. B. do czasu ukończenia przez nią nauki. Córka powoda nie pozostaje w kręgu osób uprawnionych do tego świadczenia, gdyż renta wyrównawcza nie należy do katalogu roszczeń przysługujących członkom rodziny poszkodowanego (art. 444§ 2 k.c.).

W ocenie Sądu Okręgowego, brak było również podstaw do uwzględnienia żądania opartego na art. 357¹ k.c. albowiem wyczerpanie sumy gwarancyjnej powoduje wygaśnięcie zobowiązania, a poszkodowany może wprawdzie doprowadzić do przedłużenia lub rozszerzenia obowiązku wypłaty świadczeń przez zakład ubezpieczeń, wnosząc powództwo o ukształtowanie stosunku prawnego oparte na nadzwyczajnej zmianie stosunków, a odwołujące się do regulacji zawartej w art. 357¹ k.c., tym niemniej pozew taki musi być wniesiony jeszcze przed wyczerpaniem tej sumy. Pozostaje poza sporem, że ubezpieczyciel sprawcy szkody wypłacił powodowi przed wniesieniem przezeń pozwu wzajemnego kwotę 1.169.520,99 zł. Była to kwota wyższa od sumy gwarancyjnej wynoszącej 1.150.000 zł. W tej sytuacji żądanie ukształtowania sumy gwarancyjnej i jej podwyższenia do 5.000.000 euro nie zasługuje na uwzględnienie.

Nie zasługują również na uwzględnienie żądania wywodzone z przepisów o ochronie dóbr osobistych (art. 24 i 448 k.c.) wobec braku przesłanki bezprawności działania pozwanego (...), który występując przeciwko pozwanemu – powodowi wzajemnemu z żądaniem uchylenia obowiązku rentowego po wyczerpaniu sumy gwarancyjnej działał w ramach obowiązującego porządku prawnego.

Apelację od powyższego wyroku, uzupełnioną piśmie procesowym z dnia 13.08.2016 r. (k. 226) oraz na rozprawie apelacyjnej w sposób umożliwiający ustalenia wartości przedmiotu sporu z powództwa wzajemnego jak i wartości przedmiotu zaskarżenia (k. 280), wniósł pozwany – powód wzajemny i podnosząc zarzuty naruszenia: art. 32 Konstytucji RP, §16 ust. 2 Rozp. RM z 16.12.1994 r., § 6 ust.1,16ust. 1 i § 17 ust. 1 Rozp. RM z 09.12.1992 r., art.: 357 k.c., 444 § 2 k.c. 448 k.c., 907 § 2 k.c. oraz art.: 6,10 ust. 1, 16 ust. 3 i 36 ustawy z dnia 22.05.2003 r. ustawy ubezpieczeniowej poprzez ich błędną wykładnię wniósł o zmianę zaskarżonego wyroku poprzez oddalenie powództwa głównego i uwzględnienie powództwa wzajemnego w sposób sprecyzowany na rozprawie apelacyjnej oraz w części rozszerzonej w postępowaniu apelacyjnym o żądanie zasądzenia na jego rzecz od pozwanego ubezpieczyciela kwoty 1.070.000 zł tytułem zadośćuczynienia za naruszenie dóbr osobistych polegających na przekupieniu pełnomocnika powoda wzajemnego ustanowionego w sprawie I ACa 1210/04 Sądu Okręgowego w Katowicach.

Sąd Apelacyjny zważył, co następuje.

Apelacja pozwanego – powoda wzajemnego w części kwestionującej uwzględnienie powództwa głównego podlega uwzględnieniu z innych przyczyn niż wskazane w apelacji. W uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 31 stycznia 2008 r., III CZP 49/07, mającej moc zasady prawnej (OSNC 2008, nr 6, poz. 55) wyrażono bowiem pogląd, że sąd drugiej instancji rozpoznający sprawę na skutek apelacji nie jest związany przedstawionymi w niej zarzutami dotyczącymi naruszenia prawa materialnego; zarzuty mają bowiem mają charakter pomocniczy i nie ograniczają swobody sądu, zwłaszcza że art. 368 § 1 pkt 2 k.p.c. nakłada na skarżącego jedynie obowiązek "zwięzłego" przedstawienia zarzutów (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 czerwca 2010 r., V CSK 448/09). W związku z tym, zważywszy także na nieobowiązywanie w postępowaniu apelacyjnym przymusu adwokacko-radcowskiego, sąd drugiej instancji musi samodzielnie dokonać jurydycznej oceny dochodzonego żądania i skonfrontować ją z zaskarżonym orzeczeniem oraz stojącymi za nim motywami.

W okolicznościach niniejszej sprawy było bezsporne, że w dacie wniesienia pozwu suma gwarancyjna była wyczerpana i na tej podstawie faktycznej powód wywiódł roszczenie o uchylenie obowiązku rentowego, wskazując jako jego podstawę prawną przepis art. 907 § 2 k.c. w zw. z art. 824 § 1 k.c. Tymczasem, jak trafnie wskazał Sąd Najwyższy

m.in. w tezie uchwały z dnia 2 lutego 2011 r. sygn. III CZP 128/10, OSNC 2011/10/108, zapłata przez zakład ubezpieczeń - po powstaniu tytułu wykonawczego zobowiązującego go do spełnienia świadczenia odszkodowawczego o charakterze okresowym - kwoty pieniężnej odpowiadającej sumie gwarancyjnej ustalonej w umowie ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej, może stanowić podstawę powództwa o pozbawienie tytułu wykonawczego wykonalności (art. 840 § 1 pkt 2 w zw. z art. 824 § 1 k.c.), stwierdzając jednoznacznie w uzasadnieniu tej uchwały, że wyczerpanie sumy gwarancyjnej pociąga za sobą nie tylko ustanie odpowiedzialności, lecz także wygaśnięcie kontraktowego zobowiązania ubezpieczyciela do zapłaty odszkodowania (por. również wyrok SN z dnia 17 października 2012 r. sygn. II CSK 646/11).

Pozbawienie wykonalności tytułu wykonawczego, którego podstawą był tytuł egzekucyjny korzystający z powagi rzeczy osądzonej, może zatem nastąpić tylko w trybie art. 840 § 1 k.p.c. Skoro zaś w art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. jest mowa o zdarzeniu, wskutek którego zobowiązanie wygasło albo nie może być egzekwowane, to przepis ten może mieć zastosowanie jedynie do takich jak wyżej wymienione lub podobnych zdarzeń, mających charakter materialnoprawny. Skuteczność żądania w tym trybie uzależniona jest natomiast od wykazania, że określone w tytule zobowiązanie wygasło na skutek zdarzenia zaszłego po powstaniu tytułu egzekucyjnego (por. wyrok SN z 19.01.1999 r., II CKN 188/98).

Jak się wskazuje w orzecznictwie i literaturze przedmiotu, powództwa opozycyjne są powództwami o ukształtowanie prawa, stwarzając nowy stan prawny odpowiadający treści normy prawnej, zaś orzeczenia wydane na podstawie art. 840 § 1 k.p.c. należą do kategorii konstytutywnych, a więc wywierających skutek tylko na przyszłość; zmiana renty lub uchylenie obowiązku jej płacenia (art. 907 § 2 k.c.) dopuszczalna jest natomiast także za okres poprzedzający wytoczenie powództwa o zmianę lub uchylenie, z tym że okres ten nie może sięgać poza datę, w której nastąpiła zmiana stosunków.

Przez zmianę stosunków z art. 907 § 2 k.c. rozumie się wystąpienie okoliczności uzasadniających uchylenie obowiązku płacenia renty, a należy podkreślić, że przedmiotem powództwa z art. 840 k.p.c. nie jest zmiana lecz pozbawienie wykonalności tytułu wykonawczego. Żądanie uchylenia obowiązku płacenia renty lub zmiany wysokości zasądzonych rat oparte na podstawie art. 907 § 2 k.c. prowadzi niewątpliwie do ingerencji w sam obowiązek rentowy, natomiast w trybie art. 840 k.p.c. można jedynie przeciwdziałać egzekucji, nie ingerując jednak w sam stosunek materialnoprawny. Orzeczenie wydane w wyniku powództwa opozycyjnego nie narusza przy tym prawomocności wyroku w przeciwieństwie do wyroku w sprawie o zmianę zakresu obowiązku rentowego lub jego uchylenie, który niweczy prawomocne ustalenie co do wysokości renty bądź czasu trwania obowiązku jej świadczenia. Dlatego też zmiana lub uchylenie tego obowiązku opartego na zmianie stosunków może nastąpić w drodze powództwa wywiedzonego z przepisu art. 907 § 2 k.c. pozwalającego na dostosowanie praw i obowiązków do sytuacji powstałej na skutek zmiany stosunków majątkowych lub osobistych osoby uprawnionej lub zobowiązanej albo też obu tych osób. Brzmienie tego przepisu wskazuje, że ustalona w nim zasada ma zastosowanie jedynie do rent mających swoje źródło w ustawie ponieważ fakt ustalenia wysokości renty i czasu jej trwania w orzeczeniu sądowym nie zmienia źródła obowiązku płacenia renty, a jedynie konkretyzuje ustawowy obowiązek płacenia renty.

Dokonując wykładni wymienionych przepisów nie sposób pominąć i tego, że poszkodowany realizował swoje roszczenie przeciwko ubezpieczycielowi dlatego, że choć nie był stroną umowy ubezpieczenia, przysługiwało mu uprawnienie do dochodzenia odszkodowania bezpośrednio od ubezpieczyciela. W razie ziszczenia się wypadku objętego ochroną ubezpieczeniową poszkodowany, choć nie jest stroną umowy, staje się bowiem wierzycielem ubezpieczyciela, a ubezpieczyciel jego dłużnikiem (art. 822 § 4 k.c.). Okoliczność, że roszczenie to powód realizował przeciwko pozwanemu ubezpieczycielowi oznacza, że ubezpieczyciel odpowiada tylko wtedy i tylko w takim zakresie, w jakim odpowiedzialność za szkodę ponosi ubezpieczony sprawca szkody. Odpowiedzialność ubezpieczyciela jest jednakże z reguły ograniczana ze względu na stosowane przez ubezpieczycieli klauzule wyłączające lub ograniczające zakres przyznanej ochrony. Kwotowy zakres ochrony ubezpieczeniowej wyznacza też – jak w rozpoznawanej sprawie – tzw. suma gwarancyjna, definiowana jako górna granica odpowiedzialności ubezpieczyciela w ubezpieczeniach odpowiedzialności cywilnej (art. 824 § 1 k.c.) co oznacza, że ustalona w umowie suma gwarancyjna stanowi górną granicę odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń (por. powołany wyżej wyrok SN z 17.10.2012 r.). Pomiędzy

poszkodowanym, sprawcą szkody i ubezpieczycielem powstaje więc trójstronny stosunek prawny o podwójnej deliktowo-kontraktowej strukturze.

Osoba ponosząca tego rodzaju odpowiedzialność, podobnie jak osoba ponosząca odpowiedzialność rzeczową, niebędąca jednocześnie dłużnikiem osobistym, jest dłużnikiem egzekwowanym w rozumieniu prawa egzekucyjnego; powinność powodowego ubezpieczyciela należy zatem traktować jako zobowiązanie w rozumieniu art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c., a spełnienie tej powinności, co w rozpoznawanej sprawie dotyczyło zapłaty zasądzonego świadczenia w wysokości umówionej sumy gwarancyjnej - jako jego wygaśnięcie.

Konkludując należy przyjąć, że powództwo opozycyjne ubezpieczyciela oparte na przepisie art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. w zw. z art. 824 § 1 k.c. wyłącza powództwo oparte na art. 907 § 2 k.c. o uchylenie obowiązku świadczenia renty na rzecz osoby poszkodowanej w wypadku komunikacyjnym; obu powództw nie można bowiem utożsamiać czy też traktować zamiennie. Między powództwami z art. 840 k.p.c. i z art. 907 § 2 k.c. zachodzi zasadnicza różnica co do podstaw, celów i skutków zapadłych rozstrzygnięć, jako że powództwo opozycyjne nie prowadzi do naruszenia prawomocności orzeczenia ani do zmiany prawa podmiotowego i opiera się na zdarzeniach powstałych po uprawomocnieniu się orzeczenia. Tymczasem powództwo z art. 907 § 2 k.c. zmierza do usunięcia prawomocności ustaleń w zakresie wysokości świadczeń lub czasu ich trwania oraz do nowego uregulowania zakresu obowiązku dłużnika z uwagi na zmianę stosunków. Ponieważ ubezpieczyciel odpowiada w ramach odpowiedzialności cywilnej sprawcy szkody, to powództwo o zmianę lub uchylenie obowiązku płacenia renty może oprzeć wyłącznie na okolicznościach wskazujących na zmianę stosunków pomiędzy poszkodowanym i sprawcą szkody, a nie – jak w sprawie niniejszej – mających swoje źródło w umowie ubezpieczenia ograniczającej jego odpowiedzialność do wypłaconej poszkodowanemu sumy gwarancyjnej.

Nie ma bowiem przeszkód do wytoczenia powództwa przez skarżącego pozwanego przeciwko posiadaczowi pojazdu, którego odpowiedzialność, odmiennie niż odpowiedzialność ubezpieczyciela, nie jest ograniczona, na co zwrócił uwagę Sąd Najwyższy w uzasadnieniu powołanego wyżej wyroku z dnia 2 lutego 2011 r.

W tym stanie rzeczy należało przywołać przepis art. 321 k.p.c. wyrażający kardynalną zasadę wyrokowania dotyczącą przedmiotu orzekania, według której sąd związany jest żądaniem zgłoszonym przez powoda w pozwie, a więc nie może wbrew żądaniu pozwu zasądzić czegoś jakościowo innego albo w większym rozmiarze lub uwzględnić powództwo na innej podstawie faktycznej niż wskazana przez powoda. Przewidziane w art. 321 k.p.c. związanie sądu żądaniem, poza wyjątkiem przewidzianym w ustawie, ma w zasadzie charakter bezwzględny (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 września 2007 r., III CZP 80/07, i wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 15 maja 2013 r., III CSK 268/12, z 25 czerwca 2015 r., V CSK 612/14 oraz ostatnio z 11.03.2016, I CSK 168/15). Zakaz orzekania ponad żądanie, będący przejawem zasad dyspozycyjności i kontrydiktoryjności oznacza, że o treści wyroku zarówno w sensie pozytywnym, jak i negatywnym decyduje żądanie strony. Sąd nie może zatem zasądzać czego innego od tego, czego żądał powód.

Powołanie przez powoda podstawy faktycznej żądania, która może być kwalifikowana według różnych podstaw prawnych, uzasadnia wprawdzie rozważenie przez sąd każdej z nich przy rozpoznaniu sprawy, a zastosowanie jednej z nich, choćby odmiennej od tej, którą podał powód, nie narusza w takim wypadku art. 321 § 1 k.p.c. ale tylko wówczas, gdy treść żądania sformułowana jest niewłaściwie, niewyraźnie lub nieprecyzyjnie. Ingerencja sądu w tym zakresie nie może iść zbyt daleko, chodzi bowiem wyłącznie o nadanie ujawnionej w treści pozwu woli powoda poprawnej juretycznie formy. Jeżeli w ocenie sądu orzekającego żądanie zredagowane zostało w sposób wadliwy, to sąd może je skorygować, o ile nie doprowadzi to do zmiany charakteru roszczenia (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 września 2007 r., III CZP 80/07 oraz wyrok tego Sądu z 11.03.2016 r., I CSK 90/15, w którym Sąd Najwyższy dopuścił korektę treści żądanego oświadczenia o przeproszeniu, zmiany miejsca publikacji oraz dostosowanie wymogów oświadczenia do realiów publikacji w Internecie). Sąd orzeka bowiem o przedmiocie sporu, ale tak jak go określił powód.

W realiach niniejszej sprawy uwzględnienie powództwa na innej niż przytoczona przez powoda podstawie prawnej wymagałoby zmiany treści żądania, a – w ocenie Sądu Apelacyjnego – tego rodzaju ingerencja w treść żądania powoda przekroczyłaby granice wyrokowania wskazane w art. 321 § 1 k.p.c.

Z powyższych przyczyn i wobec naruszenia przez Sąd pierwszej instancji art. 907 § 2 k.c. poprzez jego zastosowanie na skutek błędnej wykładni, apelacja pozwanego wzajemnego podlegała uwzględnieniu poprzez oddalenie powództwa głównego (art. 386 § 1 k.p.c.). W tej zaś sytuacji nie zachodziła potrzeba ustosunkowywania się do pozostałych zarzutów skarżącego zawartych w apelacji, odnoszących się do rozstrzygnięcia o tym żądaniu.

Nie znajduje natomiast w ustalonych i niekwestionowanych okolicznościach sprawy apelacja powoda wzajemnego.

Ukształtowana już linia orzecznicza, akceptowana przez Sąd Apelacyjny, przyjmuje, że wyczerpanie sumy gwarancyjnej powoduje wygaśnięcie zobowiązania, a poszkodowany może doprowadzić do przedłużenia lub rozszerzenia obowiązku wypłaty świadczeń przez zakład ubezpieczeń, wnosząc powództwo o ukształtowanie stosunku prawnego oparte na nadzwyczajnej zmianie stosunków, odwołujące się do regulacji zawartej w art. 357¹ k.c., tym niemniej pozew taki musi być wniesiony jeszcze przed wyczerpaniem tej sumy.

W sprawie niniejszym poza sporem pozostawało, że świadczenie odszkodowawcze i rentowe wypłacone przez stronę pozwaną powodowi wzajemnemu – w dacie wniesienia pozwu - wyczerpały sumę gwarancyjną. Tym samym doszło do wygaśnięcia kontraktowego zobowiązania ubezpieczyciela do zapłaty świadczeń związanych z wypadkiem jakiego doznał powód wzajemny. Brak było w szczególności podstaw do przyjęcia dopuszczalności inkorporacji sukcesywnie podwyższanych sum gwarancyjnych do umów zawartych przed ich wejściem w życie z przyczyn przytoczonych szczegółowo w motywach zaskarżonego orzeczenia.

Sąd Okręgowy dokonał również prawidłowej oceny jurydycznej pozostałych roszczeń powoda wzajemnego, którą Sąd Apelacyjny podziela. Wskazać jedynie dodatkowo należy, że powód nie jest legitymowany czynnie w prawie w odniesieniu do żądania zasądzenia renty w wysokości należnej powodowi na rzecz jego córki poczynając od daty jego śmierci; odnosząc się natomiast do rozstrzygnięcia o roszczeniach opartych przepisach art. 24 i 448 k.c. podnieść także wypada, że jeżeli obowiązujące przepisy przewidują określone procedury bądź nadają pewnym organom lub podmiotom określone kompetencje, to działanie w ich ramach - jeśli narusza sferę prawnie chronionych dóbr osobistych - z reguły nie jest bezprawne, chyba że dochodzi do wyraźnego i poważnego naruszenia przepisów, w szczególności polegającego na wykroczeniu poza cel i niezbędny zakres postępowania lub wyrażeniu ocen bądź użyciu sformułowań nieuzasadnionych przedmiotem i potrzebami tego postępowania i naruszającymi godność osoby, której dotyczą. Wystąpienie przez ubezpieczyciela z pozwem o uchylenie obowiązku płacenia renty na rzecz pozwanego mieści się zatem niewątpliwie w ramach porządku prawnego, jest działaniem dozwolonym przez obowiązujące przepisy prawa i działanie to w żaden sposób nie może zostać uznane za działanie bezprawne, nawet jeżeli powództwo okaże się nieuzasadnione.

Nie znajdując w związku z powyższym podstaw do uwzględnienia zarzutów skarżącego powoda wzajemnego, Sąd Apelacyjny – na podstawie art. 385 k.p.c. – oddalił apelację skierowaną przeciwko rozstrzygnięciu o oddaleniu powództwa wzajemnego, jako bezzasadną.

Nowe żądania powoda zgłoszone w postępowaniu apelacyjnym nie podlegały natomiast rozpoznaniu, jako niedopuszczalne (art. 383 k.p.c., por. również postanowienie Sądu Najwyższego z 27 czerwca 2013 r., I CSK 641/12).

O kosztach postępowania w instancji odwoławczej orzekł na podstawie art. 113 ust. 1 pkt 2 ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz art. 102 k.p.c. w zw. z art. 108 § 1 k.p.c. uznając, że zasady słuszności nakazują odstąpienie od obciążania powoda wzajemnego kosztami procesu. Przyczynami uzasadniającymi zastosowanie art. 102 k.p.c. są w szczególności okoliczności dotyczące charakteru roszczeń objętych rozstrzygnięciem oraz sytuacji życiowej powoda pozostającemu nadto w subiektywnym przekonaniu o słuszności przedstawianych roszczeń.

SSO del. Arkadiusz Przybyło SSA Barbara Kurzeja SSA Olga Gornowicz-Owczarek